

Dental Emergencies on Shabbat

R' Mordechai Torczyner – torczyner@torontotorah.com

Dedication by Dr. Elie and Sylvia Wolfson in memory of

אהרן משה בן חנוך העניך, פייגע רישא בת דוב, יוסף בן מאיר, זיסא בת יצחק צבי הכהן

Vignettes

- Avraham, age 7, is brought to Dr. Schwartz in shul on Shabbat morning, complaining of a toothache. Naked-eye observation and probing indicate a significant dental caries. What may Dr. Schwartz do for Avraham?
- Simmy, age 13, trips and falls on Shabbat afternoon, knocking out a permanent tooth. Within 5 minutes he is at Dr. Schwartz's door, holding the tooth and asking what to do. What may Dr. Schwartz tell him to do?
- Rachel, age 22, married last month, is eating with her new husband on the first night of a three day Yom Tov. During dinner, she loses an aesthetic porcelain crown. What may Dr. Schwartz do for her?

The halachic levels of illness

1. R' Dr. Avraham Sofer Avraham, Nishmat Avraham Orach Chaim 328:16

אע"פ שאב"ס במניעת הדבר ההוא, כיון שהחולי יש בו סכנה, ויש בהדבר צורך קצת ורגילין לעשות לו בחול, עושין גם בשבת

Even though there is no danger in withholding this, because a) there is danger in his disease and b) there is some need for this treatment, and c) it would be done on a weekday, we do it on Shabbat.

2. R' Yehoshua Neuwirth, Shemirat Shabbat k'Hilchatah 32:56

מותר לחולה שיש בו סכנה להשתמש בתרופות גם אם אינן הכרחיות להצלתו מהסכנה, כגון כדור להרגעת כאב הבא מן השיניים

A patient who is dangerously ill may use medicine even if it is not needed to save him from danger, such as a pill for a toothache.

3. Talmud, Shabbat 109a

רבינא איקלע לבי רב אשי חזייה דדריכא ליה חמרא אגבא דכרעיה ויתיב קא צמית ליה בחלא אמר ליה לא סבר לה מר להא דאמר רב הילל חלא לא אמר ליה גב היד וגב הרגל שאני... דאמר רב אדא בר מתנה אמר רב גב היד וגב הרגל הרי הן כמכה של חלל ומחללין עליהן את השבת

Raveina went to Rav Ashi's house and saw that a donkey had trampled his foot; he was soaking it in vinegar. He said, "Doesn't the master agree with Rav Hillel that one may not use vinegar?" He replied, "The back of the hand and top of the foot are different... for Rav Ada bar Matnah said, citing Rav, 'The back of the hand and top of the foot are as an internal wound, and one violates Shabbat for them.'"

4. R' Yisrael Meir Kagan, Mishneh Berurah 219:28

מכה של חלל - או שאר חולי שיש בו סכנה כגון קדחת של כל הגוף

An internal wound – or any dangerous illness, like a fever of the entire body.

5. Shulchan Aruch Orach Chaim 328:3

כל מכה של חלל דהיינו מהשיניים ולפנים, ושיניים עצמם בכלל, מחללין עליה את השבת; ודוקא שנתקלקל א' מהאברים הפנימים מחמת מכה או בועה וכיוצא בזה, אבל מיחושים אין נקראים מכה.

הגה: מיהו מי שחושש בשיניו ומצטער עליו להוציאו, אומר לא"י להוציאו (ב"י בשם אורחות חיים ואוסר והיתר הארוך)

Mechaber: One violates Shabbat for any internal wound, meaning from the teeth and inward, including the teeth. This is specifically where one of the internal organs has a wound or infection or the like; aches do not qualify.

Rama: But one whose teeth hurt, who has pain such that he wishes to remove a tooth, may tell a non-Jew to do it.

6. Talmud, Yoma 84a

רבי יוחנן חש בצפידנא אזל גבה דההיא מטרוניתא עבדא ליה מלתא חמשא ומעלי שבתא. אמר לה בשבת מאי?

R' Yochanan was in pain from *tzafidna*. [Rashi: A disease of the teeth and gums, beginning in the mouth and ending in the intestines; it is dangerous] He went to a Roman matron, who prepared a treatment on Thursday and Friday. He asked her: What should I do [to create the treatment for myself] on Shabbat?

7. Shulchan Aruch Orach Chaim 328:17

חולה שנפל מחמת חליו למשכב ואין בו סכנה, נהגה: או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו שאז אע"פ שהולך כנפל למשכב דמין, אומרים לא"י לעשות לו רפואה אבל אין מחללין עליו את השבת באיסור דאורייתא, אפילו יש בו סכנת אבר. ולחלל עליו ישראל באיסור דרבנן בידים: יש מתירים אפילו אין בו סכנת אבר; ויש אומרים שאם יש בו סכנת אבר עושין ואם אין בו סכנת אבר אין עושין; ויש אומרים שאם אין בו סכנת אבר עושין בשינוי, ואם יש בו סכנת אבר עושין בלא שינוי; וי"א אפ"י יש בו סכנת אבר אין עושין לו דבר שהוא נסמך למלאכה דאורי', ודברים שאין בהם סמך מלאכה עושין אפ"י אין בו סכנת אבר; ודברי הסברא השלישית נראין.

For one who is bedridden from illness, but not endangered [Rama: Or one who is in such pain that his whole body is ill; even if he can walk, he is like one who is bedridden], we tell a non-Jew to heal him, but we would not violate biblical laws of Shabbat, even were an organ endangered. As far as having a Jew violate a rabbinic prohibition:

Some permit it even without danger to an organ;

Some permit violation if an organ is endangered, but not otherwise;

Some permit direct violation if an organ is endangered, and violation in an altered way if no organ is endangered;

Some permit violation of rabbinic laws which are not tied to a biblical prohibition, regardless of danger to an organ;

And the third view appears correct.

8. R' Yisrael Meir Kagan, Mishneh Berurah 328:102

בהם חומץ - וה"ה יין שרף ג"כ דינו כמו חומץ אך במקום צער גדול אפשר לסמוך ביי"ש דמותר לשהותו בפיו ולבלוע אה"כ [ח"א]. עוד כתב דה"ה דאסור ליתן על השן נעגעלי"ך או שפירטו"ס וסובין חמין דכ"ז מוכח שהוא לרפואה אם לא דכאיב ליה טובא שמצטער כל גופו... ע"י ישראל מותר דוקא ע"י שינוי אך הח"א מסיק שם דאם א"א בשינוי מותר שלא בשינוי:

Vinegar – Whiskey has the same status, but in a case of great pain one may keep whiskey in his mouth and swallow it later, per Chayyei Adam. He also wrote that one may not place things that are clearly medicinal on a tooth unless he is in great pain, such that his whole body is in pain... A Jew may do this in an altered way. But the Chayyei Adam concludes there that where one cannot do it in an altered way, he may do it normally.

9. R' Yisrael Meir Kagan, Mishneh Berurah 328:14

כל שברור שאין במניעת אותו דבר חשש סכנה אע"פ שמ"מ צריך הוא לו ורגילין לעשות לו אין עושין אותו בשבת אלא ע"י א"י כדין צרכי חולה שאין בו סכנה

Where it is clear that withholding treatment is not dangerous, then even though one needs it, and it is normally done, one does not do it on Shabbat other than via a non-Jew. It is like the treatment of a patient who is not dangerously ill.

10. Shulchan Aruch Orach Chaim 328:4

מכה של חלל אינה צריכה אומד, שאפילו אין שם בקיאים וחולה אינו אומר כלום, עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול; אבל כשיודעים ומכירים באותו חולי שממתין ואין צריך חילול, אסור לחלל עליו אע"פ שהיא מכה של חלל

An internal wound need not be evaluated; even without experts, and with the patient saying nothing, we do for him all that we would normally do during the week. But when we know and recognize that it can wait, and desecration is not needed, then one may not violate Shabbat for him, even though the wound is internal.

11. R' Yisrael Meir Kagan, Mishneh Berurah 328:16

ר"ל שמכירים בברור שלא יתגבר החולי יותר ע"י שנמתין עד הלילה במו"ש

Meaning that they know clearly that the illness will not get worse by waiting until night, after Shabbat.

12. R' Yisrael Meir Kagan, Mishneh Berurah 328:49

אם הרופא אומר שאם לא ירפאו האבר יוכל לבוא לפק"נ הרי הוא כשאר חולי שיש בו סכנה

If the doctor says that failure to heal the organ would create a threat to life, it is like any dangerous illness.

13. R' Dr. Avraham Sofer Avraham, Nishmat Avraham Orach Chaim 328:18

דוחים ניתוח וכן כל טיפול אחר בחולה שבסכנה למוצאי שבת, אם אין לחשוש שמצבו יחמיר והוא יבוא לידי סכנה

We delay surgery and any other treatment for a dangerously ill patient until after Shabbat, where there is no concern that his situation could worsen and he could enter danger.

14. R' Dr. Avraham Sofer Avraham, Nishmat Avraham Orach Chaim 328:17:1

אמר לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שבכל מקרה שהוא של מחלה חריפה מסוכנת שנבהלים עליו ביום חול, חייבים לטפל ולנתח בשבת אם ניתן לעשותו מיד, גם אם ביום חול דוחים את הטיפול או את הניתוח ביום-יומיים עקב ניתוחים אחרים שהם יותר דחופים.

R' Shlomo Zalman told me that in any case of quick-spreading, dangerous illness, such that we would rush treatment during the week, one must treat and operate on Shabbat if that can be done immediately – even if on a weekday this treatment or surgery might wait a day or two due to more urgent surgeries.

15. Rama Orach Chaim 328:17

מותר לומר לא"י לעשות תבשיל לקטן שאין לו מה לאכול, דסתם צרכי קטן כחולה שאין בו סכנה דמי

One may tell a non-Jew to prepare food for a minor who lacks it; a minor is as one who is ill, but not dangerously so.

16. What age?

Age of baby food

Aruch haShulchan Orach Chaim 328:20, Ketzot haShulchan 134:18

Two or three years old

Chazon Ish Moed 59:3, Nishmat Avraham 328:17:54 from R' Shlomo Zalman

Six years old

Tzitz Eliezer 8:15:12:7

Nine years old

Minchat Yitzchak 1:78, Shemirat Shabbat k'Hilchatah 37:2

17. Shulchan Aruch Orach Chaim 328:1

מי שיש לו מיחוש בעלמא והוא מתחזק והולך כבריא, אסור לעשות לו שום רפואה, ואפ"י ע"י א"י, גזירה משום שחיקת סמנים.

One who has a mere ache, who strengthens himself and walks as one who is healthy, may not have treatment even via non-Jew, lest one grind ingredients.

18. Rambam, Mishneh Torah, Hilchot Shabbat 6:9

דבר שאינו מלאכה ואין אסור לעשותו בשבת אלא משום שבות מותר לישראל לומר לגוי לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי...

One may tell a non-Jew to do that which is only rabbinically prohibited on Shabbat, if there is some illness...

Vignette 1: The child's toothache

19. Shulchan Aruch Orach Chaim 328:32

החושש בשיניו לא יגמע בהם חומץ ויפלוט, אבל מגמע ובלוע או מטבל בו כדרכו.

One whose teeth hurt may not swish vinegar and spit it out, but he may swish and swallow, or dip in it normally.

20. R' Eliezer Waldenberg, Tzitz Eliezer 20:47

לאור כל האמור בנראה דנידון השאלה שלפנינו "בדלקת מוך השן" "הגורמת לכאבים עזים בלתי נסבלים", דנחשב זה שפיר כמכה של חלל, ואם כן אם אין רופא עכו"ם מצוי, או שאין הרצון לסמוך על רופא עכו"ם, ואין דרך אחרת כי אם ע"י רופא ישראל ובעשיית מלאכה דאורייתא בריפוי והשקטה, או בהוצאת השן, דאזי שפיר יש להתיר זאת

Based on all that has been said, it appears that infection inside a tooth, causing "powerful, intolerable pain," is considered an internal wound. If so, then if there is no non-Jewish doctor or one does not trust him, and the only way is with a Jewish doctor violating biblical law to heal and numb or remove the tooth, it would be correct to permit it.

21. R' Dr. Avraham Sofer Avraham, Nishmat Avraham Orach Chaim 328:11

אם סובל מכאובים חזקים ביותר כך שיש חשש של דלקת או מוגלה, או אם יש נפיחות בחניכיים, ואפילו ללא כאבים, צריכים לחלל את השבת לפי הצורך, ואפילו באיסורי תורה כי מצב כזה יכול להיות מסוכן.

If one suffers from especially strong pain such that there is concern for infection or pus, or the gums are inflamed – even without pain – then they must violate Shabbat as needed, even biblical law, for this could be dangerous.

Vignette 2: The lost permanent tooth

22. R' Eliezer Waldenberg, Tzitz Eliezer 20:47

כבר השיב בכגון זה להתיר בספר שו"ת הר צבי... אודות שיניים תותבות שזזות ממקומן ונפלות, שמותר להדביקם בנתינת אבקה על גג השיניים שעל ידי זה הם נדבקים לחיך, היות והדיבוק אינו דבר המתקיים כי אם לכמה שעות ע"ש. וגם אני השבתי על כגון זה להתיר...

R' Zvi Pesach Frank already permitted this in a responsum regarding false teeth which shift from their place and fall out, saying one may make them stick with powder atop the teeth, which will cause them to adhere to the palate, since this will only last for several hours. I have similarly permitted it.

23. Mishnah Oholot 3:3

כל שבמת טמא חוץ מן השינים והשער והצפורן.

Any part of a corpse communicates impurity, other than teeth, hair and nails [when not connected to the body].

Vignette 3: The lost crown

24. Shulchan Aruch Orach Chaim 314:10

חותמות שבקרקע, כגון דלת של בור שקשור בו חבל, יכול להתירו דלאו קשר של קיימא הוא, שהרי עומד להתיר; אבל לא מפקיע וחותר, משום סתירה; ודוקא כשעשוי לקיים על מנת שלא להסירו בשבת, אבל אם אינו עשוי לקיים כלל, מותר.

One may untie seals in the earth, like a cistern's door tied with a rope, for this is not a permanent knot; it is meant to be untied. One may not cut it if it is meant to be left intact for Shabbat, for that would be demolition – but if it is not meant to last at all, one may even do this.

25. R' Yisrael Meir Kagan, Mishneh Berurah 314:44

אם אין דעתו להסירו אף במוצאי שבת גם להתירו אסור דהוי קצת קשר של קיימא

If one does not intend to remove it even after Shabbat, one may not untie it, for it is a somewhat permanent knot.

26. Talmud, Berachot 19b

גדול כבוד הבריות שדוחה [את] לא תעשה שבתורה. ואמאי? לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ד' (משלי כא)! תרגמה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור. אחיכו עליה, לאו דלא תסור דאורייתא היא! אמר רב כהנא גברא רבה אמר מילתא לא תחיכו עליה, כל מילי דרבנן אסמכינהו על לאו דלא תסור ומשום כבודו שרו רבנן...

"Dignity is so great that it overrides a biblical prohibition." But why not apply Proverbs 21:30, "There is neither wisdom nor understanding nor counsel opposite Gd!" Rav bar Sheva explained before Rav Kahana: The prohibition here is that of, "Do not stray [from the words of the sages]." They laughed at Rav bar Sheva; the prohibition of "Do not stray" is itself biblical! Rav Kahana said: When a great man says something, do not laugh at him. The sages linked all of their words to the prohibition of "Do not stray", and for a person's dignity they permitted violation.

27. R' Yisrael Meir Kagan, Shaar haTziyyun 322:12

עיין בפרי מגדים שמצדד דהוא הדין דמותר לקטום הקיסם ביד כדי לחצות בו שיניו אם אי אפשר לו לחצות בו בלא זה, וכפי מה שכתבנו מקודם דקטימת הקיסם ביד הוא רק משום שבות

See the Pri Megadim, who contends that the law permits cutting the splinter by hand to pick one's teeth where he has no other way to pick his teeth. It is as we have written, that cutting the splinter by hand is only rabbinically prohibited.